

RAD Čierneho orla

Nemecko (Prusko 1701 - 1918, 1934)

Na rozdiel od Radu Železného kríža s dlho neujasneným charakterom (*História* č. 6/2005) Rad Čierneho orla jeho zakladateľ pruský kráľ Fridrich I. od začiatku považoval za rytiersky rád, čiže za rytierske združenie. Aj v tomto prípade však realita bola celkom odlišná a proklamovaný rytiersky rád bol v skutočnosti typickým vyznamenaním.

Pre vyznamenania mal Fridrich slabosť – už ako desaťročný spolu so starším bratom Karolom Emilom roku 1667 založil Rad veľkodušnosti. Nešlo pritom o nijaký detský variant vyznamenania, pretože v pôvodnej podobe rad jestvoval až do roku 1740, keď sa transformoval na vyznamenanie s módnym nemecko-francúzskym pomenovaním *Orden Pour le Mérite* (Rad Za zásluhy) a prežil až do konca prvej svetovej vojny ako prestížne vyznamenanie známe pod familiárnym pomenovaním Modrý Max.

Založený Rad Čierneho orla v poradí prvý panovník novozaloženého Pruského kráľovstva proklamoval okamžite po vzniku monarchie. Nové vyznamenanie malo početné rytierske reminiscencie, ktoré boli typické pre laické rytierske rády. Stanovy ho charakterizovali ako zbor tridsiatich osôb starších ako 30 rokov, vedených panovníkom vo funkcii hlavy rádu, severéna a veľmajstra zároveň. Boli spojení prísahou vernosti a mali nosiť jednotnú insígniu a odev. Uvedený limit však nikdy neplatil, pretože podľa stanov sa do stanoveného počtu nerátali príslušníci kráľovského domu, u ktorých sa nebralo do úvahy ani vekové ohraničenia: princovia sa stávali nositeľmi insígnií už v kolíske. V roku 1706, čiže ešte za života zakladateľa radu, vzrástol počet nositeľov jeho insígnií na 59 a neskôr sa ďalej zvyšoval. Do roku 1918 ich bolo spolu 1 330. Ďalších 13 osôb insígnie získalo v rokoch 1919 – 1934 od posledného pruského kráľa Viliama II., ktorý žil v exile v Holandsku.

V rozpore s praxou rytierskych rádov bolo aj dekorovanie osôb ženského pohlavia. Išlo výhradne o príslušníčky významných panovníckych rodov, medzi ktorými bola napríklad ruská cárovná Katarína II. Tá roku 1762 získala špeciálne upravenú insígniu radu v hodnote prevyšujúcej 30-tisíc toliarov. Podobná insígnia cárovnej Alžbety Petrovny z roku 1743 však stála až 40-tisíc toliarov. Možnosť zisku insígnií ďalej limitoval šľachtický pôvod – kandidát na vyznamenanie musel kancelárii radu doložiť osem šľachtických predkov. Uvedená povinnosť oficiálne platila až do roku 1847 a od nasledujúceho roku noví nositelia insígnií získali právo na udelenie dedičného šľachtictva. Uvedené opatrenie sa však spočiatku príliš nevyužívalo a za roky 1848 – 1861 boli vyznamenané iba štyri osoby občianskeho pôvodu. Prepožičanie vyznamenania malo slávnostný priebeh. Pozostávalo z vymenovania, počas ktorého vyznamenaný prijal od panovníka insígnie radu na veľkosti. V januári alebo v júli nasledujúceho roka sa počas slávnostných zasadaní nositeľov insígnií radu konala investitúra, na ktorej vyznamenaný po svätom prijímaní najskôr zložil slávnostnú prísahu a po zaplatení poplatku 50 dukátov v prospech sirotinca v Königsbergu si smel obliecť ceremoniálne rúcho. Zároveň získal hosnú zlatú kolanu. Kancelárovi radu musel odovzdať nielen svoj overený rodokmeň, ale aj erb namalovaný na medenej doske. Slávnostná investitúra v tejto podobe sa konala iba do roku 1713 a potom opätovne až v rokoch 1840 – 1914.

Počas kapitulárnych zasadaní nositeľov insígnií sa mali riešiť aj všetky prípadné vzájomné spory, pričom konečným arbitrom bol panovník.

Slávnostné ceremoniálne rúcho sa okrem kapitulárnych zasadaní nosilo aj počas slávností v panovníckej rodine (svadby, krsty, pohreby), ďalej v prvý veľkonočný sviatok, počas svätodušných a vianočných sviatkov, keď sa konala spoločná bohoslužba všetkých nositeľov insígnií prítomných na panovníckom dvore. Pozostávalo z modrého zamatového habitu a červeného zamatového pláštá s modrou podšívkou, ktorý sa uväzoval na hrudi pomocou silných zlatých šnúr so strapcami. Panovník a princovia nosili dlhý plášť, ostatní nositelia insígnií mali kratší plášť.

Vyznamenaný bol povinný nosiť insígnie radu neustále pod hrozbou pokuty. Ak si ich zabudol upevniť na odev, zaplatil 50 dukátov, pri druhom priestupku to bolo už 100 dukátov a po treťom nasledovalo odobratie insígnií. Insígnie sa po smrti ich nositeľa povinne vracali kancelárii radu, ale až po tom, ako boli vystavené pri rakve zosnulého.

Kancelárii radu tvoril kancelár, ceremoniár, pokladník a dvaja heroldi. Od roku 1702 k nim pribudol sekretár. Rad mal jedinou insígniu, rovnakú pre všetkých. Základ insígnie predstavoval modrý osemhrotý kríž. Medzi jeho ramenami sa nachádzali čierne orly a v stredovom medailóne boli iniciály panovníka FR (*Fredericus rex*). Insígnia sa nosila na oranžovej veľkosti, prevesenej krížom cez hrud' z ľavého pleca ku pravému boku a zakončenej mašľou. Hoci oranžová farba nemala v Prusku tradíciu, zakladateľ radu ju zvolil celkom pragmaticky pre jej výraznosť a odlišnosť od všetkých stuh vtedajších radov. Stuhu po investitúre nahradila ozdobná kolana s klenotom. Zostavená bola z ohniviek v podobe čiernych korunovaných orlov, ktoré striedali ohnivák v podobe kruhu, vyplnenom iniciálami FR. V stredovom medailóne sa nachádzalo heslo radu *Suum cuique* (Každému, čo mu patrí) a po obvode boli umiestnené štyri kráľovské koruny. Klenot sa na kolanu pripínal pomocou dvoch jednoduchých retiazok. Súčasťou insígnií bola spočiatku vyšivaná, neskôr kovová hviezda, ktorá sa nosila na ľavej strane hrude a na plášti. Osemhrotá hviezda mala v stredovom medailóne orla. V hornej časti medailónu bolo umiestnené heslo radu, v dolnej dve vavrínové ratolesti.

Zatiaľ čo insígniu na stuhu a hviezdu dostal každý vyznamenaný, kolany sa vzhľadom na malý počet prepožičiavali iba sporadicky a záviselo od ľubovôle panovníka, komu ich dá.

PhDr. Igor Graus (1960)

je riaditeľom banskobystrickej pobočky Štátneho archívu v Banskej Bystrici. Patrí medzi popredných slovenských odborníkov v pomocných vedách historických (faleristika, heraldika). Je podpredsedom Slovenskej historickej spoločnosti.